

Cerkveni dolžniki so bili: Tomaž Skirbat 26 šil., Primož Kisselitza 10 šil., Kancijan 92 šil., Ratusch Kaltzischka 30 šil., Miklavž iz Bistrice (ys Bistrizta) 9 reparjev, Sadneker 19 šil.

Pri cerkvi sv. Katarine v Lomu sta bila 2 keliha, eden je bil bakren, drugi srebrn, zadnji je tehtal s pateno 21 lotov; mašne obleke je bilo malo in še ta ni imela vrednosti; cerkveni ključarji so hranili 10 ren. gold. cerkvenega denarja, pa ga niso prinesli seboj.

Cerkvi sta dolgovala Walthauser v Lomu 16 reparjev in Primož Kernitzar 1 $\frac{1}{2}$ funta vin.

Cerkev sv. Jurja na Starem gradu (Gutenbergkh) je imela 1 kelih, ki je tehtal s pateno 27 lotov, in v gotovini 2 funta 40 kr., ki jih je vzela komisija.

Cerkvi sv. Jurija so dolgovali: Jernej Malitz 7 gold., Jauornnighk 4 gold., Hanschitz 3 gold., Martin 1 gold. 4 funte vin., Balant Zheschin 1 funt vin. 90 šil., Urban Dreta 2 funta vin., Peter Dreta 2 funta vin. 100 šil., Thomeli 11 funtov vin. 48 šil., Makhrol 1 funt vin. 90 šil., Pankrac Dretta 1 funt vin., Koroschitz 26 šil., Miklavž 110 šil.

Bratovščina sv. Aluja¹ je imela razpoložljivega denarja 19 ren. gold., od teh so prejeli cerkveni ključarji Jurij Hüßsar 5 ren. gold., Miha Perdetz 5 ren. gold., Miha Wascha 5 ren. gold., Pavel Rosman 4 ren. gold.; toda cerkveni ključarji so denar raztrosili, le glede enega ren. gold. so izjavili, da so ga porabili za sv. maše.

Bratovščina Naše Ljube Gospe je imela pri ključarjih 3 ren. gold. Toda le-ti niso prinesli denarja seboj kakor tudi ne ključarji bratovščine sv. Andreja, ki je imela 6 ren. gold., bratovščine sv. Ane, ki je imela 5 ren. gold., bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Tržiču, ki je posedovala 29 kr., in bratovščine sv. Katarine. Vsem tem bratovščinam so dolgovali razni dolžniki male zneske po tri in štiri šil., ki jih pa ni bilo mogoče izterjati.

Slednjč je predlagala komisija, naj se puste najpotrebnejše stvari posameznim cerkvam.

Fr. Komatar.

Arhivski svet. L. 1912. so ustanovili na Dunaju c. kr. arhivski svet, v čigar področju so vse arhivske zadeve v Cislitvaniji, osobito ohranitev, uredba in popis arhivaličnega gradiva. Za vojvodino Kranjsko je imenovan konservatorjem prof. Franc Komatar, za dopisujoča člana pa ravnatelj deželnega muzeja, prof. dr. Josip Mantuani in adjunkt tega ustava, dr. Josip Mal.

† Edvard Suess.

Dne 26. aprila je za vedno zatisnil oči na Dunaju Edvard Suess, najznamenitejši geolog sedanje dobe. V visoki starosti 83 let se je ob oslabeledosti srca ustavilo neumorno, uspehov bogato delovanje učenjaka svetovne slave.

¹ Sv. Aluj (sant Eloy) je sv. Eligij, znan še dandanes kovačem na Kranjskem

E. Suess je bil sin avstrijskega trgovca in industrijca v Londonu. Porodil se je ondi 20. avgusta l. 1831. Izobraževal se je na Dunaju in v Pragi in je l. 1852. postal asistent na dvornem rudninskem kabinetu na Dunaju; ondi se je uvajal v delovanje geologa in mineraloga. Od onod se je oglasil za docenturo na dunajskem vseučilišču; toda odklonili so ga, ker ni mogel izkazati, da je dovršil predpisano učenje na gimnaziji, niti ne na vseučilišču. Že se je hotel obrniti k trgovstvu, vendar je s svojo krepko voljo premagal ovire in postal je l. 1857. izredni in l. 1867. redni profesor iz početka za paleontologijo, kasneje za vso geologijo na dunajskem vseučilišču.

Kmalu se je uveljavila njegova izredna znanstvena sposobnost in govorniška nadarjenost. Leta 1862. je priobčil obsežno geološko študijo „Der Boden der Stadt Wien“, ki mu je ustanovila odlično ime. Izvolili so ga v mestni svet dunajski. Tu je sprožil misel in prodril ž njo, da se naj Dunaj preskrbi z dobro pitno vodo iz čeprav skoro 100 km oddaljenih alpskih studencev. L. 1873. je bilo to ogromno delo izvršeno in milijonsko mesto preskrbljeno z novim vodovodom, ki zagotavlja Suessu trajno hvaležnost Dunaja. Odtlej je umrljivost na Dunaju padla na polovico prejšnje. Nadalje se je Suess zavzemal za uravnavo Donave od Pasove do Železnih vrat, in zlasti za uravnavo pri Dunaju. Ta del predloga se je res izvršil. L. 1875. se je mogočna velereka prvič vlila v novo strugo in odtlej je bilo konec povodnjim, ki so zadajale Dunaju mnogo gorja. Obenem je deloval Suess v dunajskem deželnem zboru in odboru in v državnem zboru, in visoko ga je čislala tedanja nemška „levica“. Vodila ga je misel, da sta šola in znanost poklicana činitelja, ki človeštvu izboljšata usodo. Zavzemal se je za šolo, ki bi ustrezala duhu novega časa. Leta 1893. je bil izvoljen za podpredsednika, in leta 1899. za predsednika dunajski akademiji znanstev, in tako je stopil na čelo najodličnejši znanstveni družbi v državi. Leta 1901. je v 70. letu svojega življenja nehal izvrševati profesuro na vseučilišču in stopil v pokoj. Odklanjal je skromno vsa odlikovanja ter ostal pri naslovu vseučiliškega profesorja. Ko je odstopil leta 1911. v svojem 80. letu od predsedstva akademije, mu je bilo nenavadno častno cesarjevo lastnoročno pismo najvišje odlikovanje.

Njegovo znanstveno delovanje je bilo izprva posvečeno paleontologiji, pozneje tudi drugim oddelkom geologije. Poglavitna dela njegova so: Böhmisches Graptolithen 1852, Über die Brachiopoden der Kössener Schichten 1854, Die Hallstädter Schichten 1855, Der Boden von Wien 1862, Über den Charakter der österr. Tertiärlagerungen 1866, Über den Löß 1866, Äquivalente des Rotliegenden in den Südalpen 1868, Bemerkungen über die Lagerung des Salzgebirges bei Wieliczka 1869, Die tertiären Landfaunen Mittelitaliens 1871, Über den Bau der italienischen Halbinsel 1872, Die Erdbeben Niederösterreichs 1873, Die Erdbeben des südlichen Italien 1874, Die Entstehung der Alpen 1875, Die Zukunft des Goldes 1877, Die Zukunft des Silbers 1892. Poglavitno delo njegovo pa

je: *Das Antlitz der Erde*, ki je zasnovano na tri dele izšlo v štirih zvezkih v letih 1885—1909. (Cena 150 K.) Z njim je dosegel *Suess* višek svoje znanstvene slave.

Suess-ove študije o dunajskih tleh, to je o terciarni dobi in zlasti o njenem miocenskem oddelku na Nižjem Avstrijskem so klasiške vrednosti. Avtor ni le registroval skladov in v njih zagrebene ostaline nekdanjega živalstva, nego sestavljal je poedina dejstva in pojave v časovno vrsto in tako sestavil zgodovino miocenskega morja. Odtok tega morja iz okoliša Alp in Karpatov je v novejši geološki minolosti monarhije najvažnejši dogodek, kajti na prostoru nekdanjega morja se razprostirajo sedaj širne planjave in plodno gričevje. V nazorni, jasni, mestoma vzneseni obliki se čitajo *Suess*ove razprave kakor roman.

Druge geološke dogodke je proučeval *Suess* v razpravi o potresih v Italiji. Z ženialno kombinacijo je posnemal iz obrisov obale, iz poteka gorovij in iz potresnih pojavov samih znake, ki kažejo na zagonetno podzemeljsko silo, ki povzročuje potrese. S svojimi nazori je postavil potresoslovje (seizmologijo) na novo podlago, in na njej se je razvil kasneje velik del te vede.

Zgodovina miocenskega morja in potresni pojavi so bili *Suessu* pripravno izhodišče na širše polje geoloških vprašanj. Njegovo zanimanje se je obrnilo na Alpe, ki so jih smatrali za najtežavnejši geološki problem v Evropi. Prepotoval jih je, da si poleg tega, kar mu je nudila geološka literatura, nabira svoje izkušnje. Med drugim je posetil Julske Alpe v znamenitem profilu od Trbiža do Predela, in Karavanke v profilu od Železne Kaple do Jezerskega. Pridobljene nazore je objavil *Suess* v obširni razpravi „*Die Entstehung der Alpen*“ 1875. Znameniti geologi prve polovice prejšnjega stoletja (L. v. Buch, Humboldt, Beaumont) so ustanovili mnenje, da so od spodaj navzgor potiskajoče vulkanske raztaline vzdignile gorovja in trdnine (teorija o vulkanskem dviganju). Na ta način bi se bile dvignile Osrednje Alpe, in zato jih spremljajo Severne in Južne Alpe ob obeh straneh. *Suess* pa je opozoril, da take somernosti v Alpah ni, in je utemeljeval nazor, da je v Alpah stranski pritisk nagubal zemeljsko skorjo. To pa zato, ker se zemeljska obla hladi v mrzlem svetovnem prostoru in pri tem krči; krčenje povzroča napone v kamenu zemeljski skorji, naponi pa se razstavljajo v dve komponenti: v navpično (radialno) in v vodoravno (tangencialno). Naponi so razkosali zemeljsko skorjo na grude, nekatere grude so greznile (radialno krčenje), druge so se nagubale (tangencialno krčenje); greznanje je ustvarilo oceanske kotline med trdninami, tangencialni stranski pritisk pa je priredil nagubana vzdolžna gorovja. Izprožila sta to misel že *Leconte* (1872) in *Dana* (1873) (teorija o krčenju ali o kontrakciji zemeljske oble). Toda *Suess* jo je dosledno izvedel in poglobil. Njegova študija je uspešno obrnila pozornost geologov na dotlej malo gojeno proučevanje zgradbe (tektonike) zemeljske skorje. Pokazal je nove smotre in utrl pota do njih. Povsod se bavijo sedanji geologi s tektoniko, kakor jo je zasnoval

Suess in on sam je to panogo najbolj izpopolnil s svojim mnogo slavljenim glavnim delom „Das Antlitz der Erde“. Tej knjigi je posvetil nad 30 let svoje delavnosti, kajti hotel je vesoljno geološko literaturo izčrpati za svoje nazore, ki so se mu sproti globili in širili; proučil je v izvorniku tudi ruska dela, kolikor razpravljajo o zgradbi ogromne evropske in azijske Rusije. Na Suessovem delu splošno občudujejo originalnost, smelost in bogastvo novih idej, zanimivi marsikedaj pesniško vznešeni slog, ki je knjigi pridobil pridevek, da je „geološka epopeja“ in pa čudovito obvladanje neizmerne literature.

V svojem glavnem delu je Suess zasledoval poglavitne poteze črteža, ki se je po njem gradila kamena zemeljska skorja, in hotel je spoznati, kako so se poteze snovale v geoloških dobah. Z ženialno bistrumnostjo je zazrl dogodke, ki jih pred njim nikdo ni imel v mislih niti v obliki slutnje. Evropa na primer se je snovala po Suessovih nazorih tako-le: ostanki najstarejšega oddelka Evrope so Hebridi in Lofoti; zgrajeni so iz najstarejših kamenin, ki so se nagubale že v predalgonškem času. Proti temu oddelku so se narinile še pred devonsko dobo nove gorske gube, ki tvorijo sedaj ogrodje večjemu delu Anglije, Irske in Norveške. Kasneje, toda še v starodavni karbonski dobi so tektonske sile — zopet v smeri proti severu potiskaje — narinile gube, ki tvorijo sedaj — znižane in zmanjšane na ostanke — gorovje severne Francije, Nemčije in Sudete. Potem so se v isti smeri v terciarni dobi namaknile gube, ki tvorijo danes Alpe, Karpate, Dinare i. dr. v okrožju Sredozemskega morja. V širni Ruski ploči ležijo usedline skoro vodoravno; gorotvorne sile se jih niso nikoli izdatno lotile.

Bistrumno je sledil Suess „vodilne črte“ Alpskega gorskega sestava, združil je z njim mlajšo geološko zgodovino Sredozemskega morja, spoznal pa tudi zvezo z azijskimi vzdolžnimi gorovji, in pojasnil stike Evrope z Azijo („Evrazija“). Nadalje je opozoril na razliko v zgradbi obale pacifškega in atlantskega oceana, poudarjal geološko ulogo Sredozemskega morja in njegovega predhodnika „Tetidnega morja“ (Tetide), ki je segalo od Gibraltarja do Sumatre in odlagalo usedline, ki so se odtlej nagubale in tvorijo sedaj najvišja vzdolžna gorovja na zemlji.

Sklepajoč naposled na sestavo vse zemlje, razločuje Suess devet geohistorijskih in tektonskih enot, to so: 1. Lavrencija, 2. Kaledonidi, 3. evrazijska zgradba, 4. češka gmota, 5. Gondvanovina, 6. Kapsko gorovje, 7. Avstralija, 8. andinska zgradba, 9. antarktida.

Od površja prodira avtorjevo oko v globino in pokazuje sestavo zemeljske oble v radialnih smereh. Jedro je specifiško najtežji del našega planeta, v njem domujejo težke kovine, bogato je zlasti niklja in železa (Ni, Fe) („nife“). Objemlje ga istosredno ovoj, ki ima v sebi obilo kremika in magnezija (Si, Mg) („sima“) in nad tem leži kamena skorja, ki jo značita silicij in aluminij (Si, Al) („sal“). Tajnostni nazivi nife, sima, sal imenujejo te globinske pasove. Kjer je primeroma tenka skorja prepočila, ondi prihajajo že od nekdanjih ob vulkanskih pojavih težje snovi iz sime

in iz nife, in z njimi kovine, tudi zlato in platina, na površje. V zemeljskem jedru je mnogo plinov vsrkanih; njih napetost ob visoki toplini daje vulkanskim pojavom silo, ki dviga raztaljeno lavo v vulkanih, in, kadar tega ne zmore več, toplo vodo v toplicah in v njej raztopljene rudnine. Take „rudnice“ so napolnile rudniške grede, ki so človeku važna kovinska dobavišča.

Podoba, ki nam jo načrtuje Suess o zgradbi in zgodovini naše zemlje in o silah, ki jo preobrazujejo že iz davna, je veličastno enotna. Vse velike preobrazbe na zemlji: nastanek trdnin in oceanskih kotlin, gorotvorni, potresni in vulkanski pojavi izvirajo vsi iz jednega povoda, ker se namreč krči zemeljska obla, ko se ohlaja v mrzlem svetovnem prostoru! Toda Suess si je v svesti, da je človeško znanje nepopolno; o svojem delu pravi sam: „S kraja tega nepopolnega poizkusa, da bi pregledali obličje naše zemlje, visijo mnogi dvomi in vprašanja prav tako, kakor visijo niti s kraja nedovršene tkanine.“

Suessove ideje so se razlile čez torišče geološke vede kakor veletok; pobujale so navduševalno na novo delo, na preizkušanje in razpravljanje, budile so pritrjevanje pa tudi ugovore, in so se morda tudi, več nego dopušča previdnost, pretiravale.

Nekateri francoski in švicarski geologi so spoznali najprej v Zapadnih Alpah premike, ki daleko presegajo nagubavanje v Suessovem smislu; opisovali so uprav fantastno obsežne „odeje“ geološko starejših skladov, ležeče nad mlajšimi, in so jih nazvali „narinjene odeje“ „nappes de charriage“, „Überfaltungsdecken“. Ogromne zganjene kamene gmote so se baje navalile ali narinile od južne strani Alp druga na drugo preko Osrednjih Alp na njih severno stran, in so tako napravile od izhodišča („korenišča“) do sprednjega roba („čela“) do 100 *km* dolgo pot. O teh pojavih, ki se nekam upirajo umevanju, se vrši med veščaki še sedaj živahno razpravljanje. Suess sam je s previdnimi pridržki stopil na stran svojih učencev, ki so daleko prekoračili njegovo prvotno razlago.

Tudi tisti, ki niso sprejeli brezpogojno idej dunajskega voditelja, in so se oglasili s tehtnimi in globoko segajočimi ugovori, priznavajo visoko vrednost Suessovega dela. Upravičeni smemo reči:

Dunaj slavi v Suessu svojega dobrotnika, veda pa vidi v njem duševnega velikana neminljive slave. V zgodovini geologije značita poglavitni napredek dve imeni: Charles Lyell (1830), ustanovitelj stratigrafije, in Edvard Suess, ustanovitelj tektonike. F. S.

*Ob stoletnici rojstva dr. Josipa Pančiča.** Dne 23. aprila t. l. sta Srbska Kraljevska Akademija in vseučilišče v Belgradu v tamošnji vseučiliški dvorani priredili svečano skupno sejo v spomin dr. Jos. Pančiča, zdravnika-prirodoznanca, ki je bil nekak srbski Erjavec, s to razliko, da je bil zgolj znanstvenik in pisec šolskih učbenikov, ne pa

* (Sestavljeno po študiji Andr. M. Matića v „Letopisu Matice Srpske“ v Novem Sadu knj. 160 [l. 1889], po „Srpski Bibliografiji“ Stojana Novakovića in po Pančičevi monografiji „Ortoptere u Srbiji“).